

Az újfehértói aranykincs

2002. április végén a nyíregyházi Jósza András Múzeumba 64 db középkori-koraújkorai aranypénzt hoztak be Újfehértóról. A találók elmondása szerint az érmek a belső kert rendezésekor, kultúrnövény-telepítéskor bukkantak elő 5–20 cm-re a talaj felszínétől. A behozott anyagban a külföldi és magyar dukátok között volt II. Rákóczi György 10-szeres aranyforintja is. Még aznap Szikora István kollégámmal együtt kimentünk a területre, ahol újabb 44 db érmét találtunk. A következő három nap kutatásai eredményeivel (90 db, 51 db, 10 db, 1-1 db) együtt összesen 261 db aranypénz került elő. A teljes lelet mintegy 5x15 méteres területen szóródott szét. A pénzek előfordulása nyomán szépen kirajzolódott az eke munkája, azok ugyanis 30–50 cm-es csíkokban bukkantak elő. Mellékletként világos színű cserépdarabokat is találtunk, mint az elrejtés lehetséges tárgyát. A lelet súlya kb. 1 kg 30 dkg.

Az aranykincs igazi ritkaságokat is tartalmaz, időhatára egészen Luxemburgi Zsigmondig nyúlik vissza, záró évszáma 1684 (I. Lipót). Megtalálható a leletben II. Ulászló aranyveretű guldinere hétszeres súlyban Bethlen Gábor (2 db), III. Ferdinánd (2 db) és a fentebb említett II. Rákóczi György 10-szeres aranyforintjai, János Kázmér lengyel király thorni 4 dukátosa, valamint az igazi csemegének számító lengyel (IV. Ulászló), svéd (X. Károly Gusztáv) veretek, és eddig csak a debreceni Déri Múzeum numizmatikai gyűjteményéből ismert II. Ferdinánd 1622-es dukátja. A lelet vegyes képet mutat: a 132 magyar veret mellett, 8 erdélyi, 7 lengyel aranyat, valamint a Német-Római Császárság tartományainak, városainak, püspökségeinek (Hamburg, Bréma, Lübeck, Salzburg, Köln stb.) pénzeit is megtalálhatjuk, de vannak velencei, west-frieslandi (Hollandia) és svájci dukátok. Érdekességként megemlíthető még a Rosenberg és Wallenstein családok magánpénzei is.

A lelet bejelentése után a pénzek becslését Tóth Csaba a Magyar Nemzeti Múzeum Fremtárának numizmatikusa végezte el a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma számára. Meghatározása során a lelet összértékét 103 000 000, azaz százhárommillió forintra becsülte.

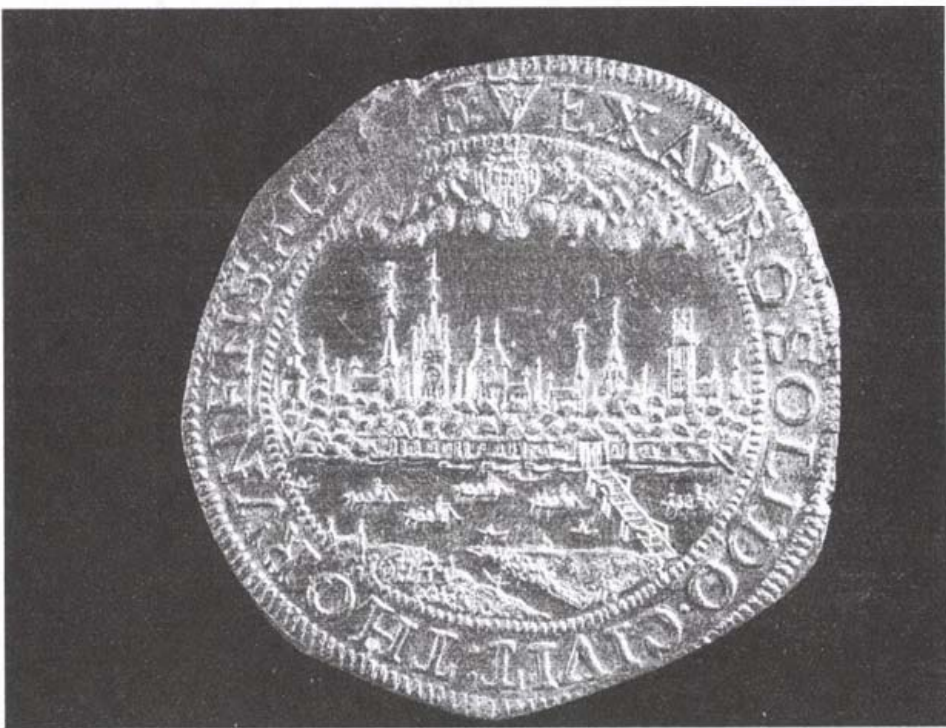
*

Az éremkincs jeleiből adódóan az elrejtés körülményeit kutató elképzelésünk megoszlik. Így vagy egy helyi, vagy éppen menekülő nemes vagy polgár teaurált (felhalmozott) vagyona került elő, vagy pedig egy kereskedő hirtelenjében elrejtett kincse. Az első feltételezés mellett szól a leletben lévő 10-szeres, 4-szeres, dupla súlyú dukátok magas aránya miatt a teaurálás lehetősége, valamint a lelet nagy időhatára is. A másik hipotézist a lelet változatos összetétele, a lengyel, erdélyi, danzigi, lübecki, hamburgi, velencei kereskedővárosok pénzeinek megléte, valamint az évszám dátum is feltételezi. Az bizonyosnak látszik, hogy az elrejtett kincs teaurált vagyon volt, olyan érték, amelyet az illető család már igen régóta tervszerűen gyűjthetett. Ezt a hipotézist (vagyis, hogy éremgyűjtemény) dr. Fekete Zoltán vetette fel először, megvizsgálva és rendszerezve a megtalált vereteket.

Az mindenképpen figyelemre méltó és elgondolkodtató, hogy olyan veret is van a XVI. századi pénzek között, amely tulajdonképpen nem forgalmi pénz volt (II. Ulászló aranyveretű guldinere). Mivel a feltárásokból nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy a teljes leletet sikerült e megtalálni vagy nem, így valószínűsíthető, hogy még további darabok szóródhattak szét, amelyek esetleg igazolhatták volna az előbbi feltevést.

A XVII. századi pénzforgalom a középkori Szabolcs vármegye területén igen változatos volt. A megye területén fontos kereskedelmi utak haladtak át. Az egyik fontos út Erdélyt kötötte össze a felvidéki és a lengyel területekkel. Szintén kiemelhető, hogy a marhakereskedelemben érdekelt régió egyik fontos útvonala éppen Újfehértón haladt keresztül Debrecen,

János Kázmér lengyel király thorni 4 dukátosa (unikum), 1655.



II. Rákóczi György 10-szeres aranyforintja, 1628



majd a Hortobágy, onnan pedig a Hódoltságon keresztül) a Európa nyugati része felé. De Újfehértón haladt keresztül a középkori postaút, a hajdúváros közelében a régi sőt is, és nem elhanyagolható – mint már emlitettük –, hogy fontos útvonal vitt a Hegyalja, valamint a szépségi városok felé.

Az eddig előkerült leletek is bizonyítják, hogy Szabolcs megye pénzforgalma igen heterogén volt, ami természetesen a kereskedelemnek köszönhető. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy a XVII. század második felétől kezdve ez a régió a politikai küzdelmek fontos színterévé vált. Az 1600-as években a vármegye három nagyobb hatalom érdekszférájába került. Az egyik természetesen a Magyar Királyság jogigénye volt, a másik Erdély, a harmadik pedig a Török Birodalom. Az erdélyi közigazgatás Bethlen Gábertól kezdve II. Rákóczi György uralkodásának végéig állt fent. Erdély kiszorulása Szabolcsból azonban nem jelentette azt, hogy a fejedelmek ne nyújtottak volna segítséget a Wesselenyi-felkelés után kibontakozó fegyveres harc hajdú katonáinak, Thököly Imrének és társainak, fontos hátországot teremtve számukra. A törökök jelenléte is bizonyítható, annak ellenére, hogy az 1606-os zsitvatoroki béke egyik pontja kimondta az oszmán hatalom lemondását Szabolcs és Szatmár vármegyéről is. A korabeli források azonban bebizonyították, hogy a török adóztatás, és időszakosan a török közigazgatás jelen volt a területen, és az csak Nagyvárad visszafoglalása után szűnt meg teljesen.¹

Visszatérve a leletekre: az újfehértói aranykincs előkerüléséig Szabolcs megyében mindössze szórvány aranypénzek kerültek elő, azok is igen kis számban. Annál bőségesebb viszont az ezüstleletek száma és azok nagysága. Az előkerült kincsek azt mutatják, hogy a régióban a magyar veretek mellett a Lengyel Királyság pénzei voltak a legmeghatározóbbak.² A különféle iparcikkkel, nyersanyaggal és borral kereskedő lengyelek előszeretettel jöttek át a magyar területekre legfőképpen Hegyaljái, de természetesen más régiókba is. A XVII. század második felében, annak 60–70-es éveitől azonban megváltozott a leletek összetétele. Eltűntek a magyar dénárok a pénzforgalomból és helyüket a krajcárok (3, 6, 15 krajcárok) vették át. A lengyel veretek továbbra is nagy számban kerültek elő, azonban itt is típusváltás történt. A lengyel dutkák (3 garasok) és poltúrák forgalma erőteljesen visszaszorult, és helyüket a 6 garasok és 18 garasok (ortok, timpfek) vették át. A mindennapi életben hanyatlott az értékpénzek (aranyak, tallérok) forgalma is, ezek a tezauráció eszközeivé váltak, és százasaival, ezresével pihentek a nemesi kúriák biztonságos falai között. Az értékpénzek szerepét ekkor főleg a Német-Római Császárság területéről származó 2/3-ad tallérok vagy guldinerek vették át, amelyek a XVII. század utolsó évtizedének meghatározó pénzforgalmi tényezői voltak (Kisléta, Fülesd). Érdekes, hogy az erdélyi veretek igen korlátozott számban fordulnak elő, forgalmuk minimálisra tehető (Kisnamény, Nyíribrony). A pénzforgalom képét színesítette a sziléziai, svéd, porosz, németalföldi, itáliai pénzek jelenléte is.

*

A középkori Szabolcs megye területén az 1684–1685-ös évek döntő változást hoztak. Az 1683-tól Thököly Imre felső-magyarországi fejedelemségéhez tartozó terület végleg 1685 októberében került a császári csapatok kezére. Egy évvel korábban a németek már Zemplén megyét, és annak legdélebbi erősségét Tokajt is elfoglalták. Majd ezután vonultak a császári csapatok Szabolcs megyén keresztül a hajdúsági cívisváros, Debrecen felé, ahol Caraffa tábornok hírhedt cselekedeteivel és magas sarcával – e tetteivel is – örökre beírta magát a történelembe.

Az érmeik állapotát vizsgálva megállapítható, hogy az 1680-as évekből származó aranyforintokon – sőt néhány korábbi vereten sem – használat nyoma nem látható,³ tehát azok a kibocsátásuk után viszonylag gyorsan ki is kerültek a pénzforgalomból. Így a lelet elrejtését vagy

¹ Ulrich Attila: Török hódoltság Szabolcsban a XVII. században. In: Jóna András Múzeum Évkönyve 1999. Szerk.: Almássy Katalin–Istvánovits Eszter. Nyíregyháza, 1999. 329–341. old.

² Ulrich Attila: Lengyel pénzforgalom Szabolcs megyében a török korban. In: A nyíregyházi Jóna András Múzeum Évkönyve 1995–1996. Szerk.: Almássy Katalin és Istvánovits Eszter. Nyíregyháza, 1997. 263–272. old.

³ I. Lipót (1657–1705) körmoebányai aranyforintjai kerültek elő az 1680-as évekből a következő aranyban: 1680 – 1 db, 1681 – 2 db, 1682 – 1 db, 1683 – 3 db, 1684 – 2 db.

még 1684 végére, vagy pedig az 1685-ös évre tehetjük, az azonban bizonyos, hogy 1685 októberéig a vagyon elrejtésre került. Mivel (Rác-)Újfehértón – mint már korábban említettük – a középkorban létfontosságú utak (mint pl. a postaút, a tokaji út, vagy a becsatlakozási lehetőség a Hajdúság, a Hortobágy, valamint a kb. 20 km-re lévő Nagykálló mezővárosa és erősségén keresztül pedig a sóút felé) haladtak keresztül, vagy közvetlenül a település közelében, mind felértékelik a hajdúváros szerepét. A pénzek pedig közvetlenül az egyik ilyen régi útvonal mentén kerültek elő! A vagyon tulajdonosának nem lehetett elég ideje arra, hogy értékeit mélyebbre ássa, azt valószínűleg maximum egy méteres mélységig süllyesztette a talajba.⁴

A vagyon eredetét vizsgálva, mint láthatjuk, több eshetőséget is meg kell fontolnunk. Ha feltételezzük a kereskedelemből származó pénzeket, akkor felvetődik a kérdés, hogy a ritkán előforduló 10-es aranyak mellett, amelyek a XVII. században azért a pénzforgalomban előfordultak, hogyan kerülhetett a leletbe II. Ulászló guldinereinek aranyverete, amely egyáltalán nem volt a pénzforgalom része! Kérdést vet fel Luxemburgi Zsigmond aranyforintja is, bár ha a korabeli szokásokat vizsgáljuk, kijelenthetjük, hogy mivel a magyar aranyakat a kezdetektől állandó súlyban és finomságban verték, ezért épp úgy lehetett ezzel is fizetni, mint I. Lipót pénzeivel.

A leletben előforduló pénzek verési idejét vizsgálva a XV. századból 5 db (1,92%) pénzt felelhetünk fel, az előbb említett Zsigmond aranyat, I. Mátyás aranyforintját, valamint 3 db hamburgi dukátot 1491-ből. Ezután a verési évszámokban hosszú szünet következik, és az 1506-os, nem forgalmi pénzként a leletben lévő guldinert leszámítva, az első évszám I. Ferdinánd körmöcbányai aranyforintja 1544-ből. A XVI. századból összesen 27 db (10,38%) aranypénz került elő,⁵ a többi mind XVII. századi veret.

A leletek összetételét vizsgálva elmondhatjuk, hogy az igen nagy változatosságot mutat. A már fentebb említett 132 magyar veret (50,57%) mellett 8 erdélyi (3,06%) pénzt is találunk. A külföldi fizetőeszközök aránya következő: Lengyel királyság, Thorn és Gdansk városokkal együtt 7 db (2,68%), Salzburgi Érsekség 26 db (9,96%), Hamburg város 16 (6,13%), Ausburg 12 (4,59%), Nürnberg 11 (4,21%), Mainzi Érsekség 6 (2,29%), Ausztria (bécsi verde) 5 (1,91%), Csehország (a Rosenberg család magánpénzével együtt), Brandenburg-Ansbach, West-Friesland, Velence 4-4 (1,53%), Svédország 3 (1,14%), Braunschweig-Wolfenbüttel, Poroszország, Brandenburg-Bayreuth 2-2 (0,76%), Bréma, Zürich, Lübeck, Strassburg, Köln, Utrecht, Bamberg városok, Tirol, Szilézia-Boroszló, Württemberg, Ausztria-Német lovagrend, Walenstein család, Bajorország 1-1 (0,38%).

A leletben talált fizetőeszközök évenkénti megoszlását figyelembe véve a következőket állapíthatjuk meg. A XVI. század elejéről és közepéről mindössze 13 érem származik. Lényegében az 1570-es évek elejétől sűrűsödnek az évszámok, amelyek főleg az 1500 évek utolsó évtizedében gyakoriak. A XVII. század elejéről egészen 1628-ig is vegyes a szóródási kép. Ebben az időben 10 évből nem találunk dukátokat a leletben. Hosszabb évkihagyás viszont sehol sem található, két évnél tovább nem tapasztalható (1607-1608, 1620-1621). A kihagyásoknak történelmi magyarázata is lehet, hiszen az 1607-1608-as időszak közvetlenül Bocskai hajdúinak harcai, illetve a 15 éves háború lezárása utáni időket takarják, amikor ebben a régióban még zavaros politikai viszonyok uralkodtak. Szintén ez a helyzet 1620-1621-gyel is, ami Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek a 30 éves háború keretén belül a Habsburgok ellen vívott sikeres harcait tükrözi. Ekkor foglalja el ugyanis Bethlen Felső-Magyarország egy részét, és ez ekkor kerül majd a Nikolsburgi békével az Erdélyi Fejedelemség uralma alá. 1620-21 tehát egy bizonytalan helyzetet tükröz, ami még Európa egyik legnagyobb pénzügyi-gazdasági válsága, a „Kipper und Wipper-Zeit” is szerepet játszott. 1628 és 1668 közötti negyven év viszont folyamatos az évszámok tekintetében. Ebben az időben három év kiemelkedően sok éremmel büszkélkedhet (1647, 1661, 1667). 1668-tól, egészen a lelet záróévszámaig, 1684-ig ismételtelen hiányos az évek szerinti összetétel, bár igaz, hogy mindössze 6 év hiányzik az elteit 17 évből.

⁴ Ezt tűnik alátámasztani az is, hogy a bejelentők elmondása szerint az általuk vásárolt föld az elhordott homokdomb felső rétegéből származott.

⁵ 19 db I. Ferdinánd, Miksa, Rudolf aranyforint, 2 db salzburgi kétszeres dukát, a Rosenberg család pénze (1582), 3 west-frieslandi, 2 velencei (Marino Grimani), 1 magyar mintára vert, és a magyar szimbólumokat, Szt. László és a Madonna alakját megtartó utrechti arany.

A lelet összetétele ismét két megoldást vet fel. Az egyik az, hogy az érmek gyűjtésének jelentős része vagy a XVII. század közepén történt, és folytatódott az adott családon belül egészen 1684-ig. A másik lehetőség az lenne, hogy ez a pénzlelet a XVII. század utolsó harmadának kelet-magyarországi pénzforgalmát tükrözi, azaz a kincs kereskedelemből és/vagy pénzváltásból származott. Ez utóbbi eset kizárná a hosszabb teaurációs folyamatot.

Az újfahértói éremkincs év szerinti megoszlása

év	db	év	db	év	db	év	db
1497	3	1603	1	1636	4	1660	2
1506	1	1604	1	1637	2	1661	17
1544	1	1605	1	1638	2	1662	4
1548	1	1606	1	1639	3	1663	2
1555	1	1609	1	1640	4	1664	4
1561	1	1610	1	1641	1	1665	1
1563	1	1612	2	1642	5	1666	3
1567	1	1614	1	1643	2	1667	17
1569	1	1615	1	1644	1	1669	2
1573	1	1616	2	1645	2	1671	1
1577	1	1618	1	1646	2	1674	1
1578	1	1619	1	1647	19	1675	2
1583	1	1622	1	1648	4	1677	2
1586	1	1623	1	1649	6	1679	1
1588	1	1624	1	1650	4	1680	1
1589	2	1626	4	1651	7	1681	2
1591	1	1628	2	1652	4	1682	2
1593	3	1629	1	1653	5	1683	3
1594	1	1630	3	1654	6	1684	2
1596	1	1631	3	1655	3	XV. sz.	2
1598	2	1632	4	1656	3	XVI. sz.	3
1599	2	1633	2	1657	3	XVII. sz	10
1600	1	1634	1	1658	8	-	-
1602	1	1635	2	1659	7	-	-

Utóljára érdekességként: ha a leletben talált többszörös aranyakat (28 db dupla, 1 db négyszeres, 1 db hétszeres és 5 db tízszeres aranyakat) egyes dukátokra átszámítjuk, az összeg 343 aranyforintra rúg. Ez a korabeli, a XVII. század végi aranyárfolyamokat figyelembe véve, 1 aranyat 4 Ft 50 dénárba számolva, a kincs értéke körülbelül 1543 Ft-ot tett ki. Ezen a pénzen kb. 70 szarvasmarhát, vagy közel 70 hordó tokaji bort lehetett volna vásárolni, vagy hogy jobban érzékeltesük az elásott vagyon nagyságát: a tulajdonosa ezen az összegen egy több szintes, teljessen berendezett, nagy belső kerttel és gazdasági épületekkel rendelkező kúriát vagy polgárházat is vehetett volna magának!!! Természetesen az általunk választott 4 Ft 50 dénáros árfolyam a XVII. század végén már eltérhetett, sőt a hétköznapi forgalomban el is tért ettől, mégis elegendőnek tartottuk érzékeltetni, hogy az „államilag” meghatározott árfolyamon mennyit ért a most előkerült újfahértói pénzlelet. ⁶

⁶ Horváth, Tibor Antal: A magyar aranyforint értékváltozása 1470–1700 között. Numizmatikai Közlöny 1959–1960. 33–50. old. Például amíg 1639-ben I. Rákóczi György aranyforintjéért 500 dénárt, azaz 5 forintot adtak, addig az elrejtés körüli időkben vannak példák 360, illetve 366 dénáros árfolyamokra is. Az aranyak többségét azonban 450 dénárral számolták.

A lelet értékét nemcsak az érmék nagy száma és a ritkaságok növelik, hanem az is, hogy tudomásunk szerint az utóbbi évtizedekben nem került elő ilyen volumenű aranylelet, sőt leletegyüttesben a mai Magyarország területén 10-szeres aranyforintok szintén hosszú évtizedekre visszamenőleg nem kerültek elő!⁷ Ezen kívül az aranykincs éppen „teljessége”, minden darab múzeumba kerülése miatt – a töredékében beszolgáltatott bodrogolaszi lelettel elletétben – a tudomány nagy hasznára válhat.

Épp ezért a múzeum vezetése nevében is külön köszönetet szeretnék mondani a megtalálóknak, hogy ezt az éremkincset a Jósza András Múzeumba behozták és beszolgáltaták!!

Ulrich Attila

Barangolások Nyíregyháza környékén

Nyíregyházát észak felé haladva Sóstóhegyen keresztül hagyjuk el. Mintegy 15 kilométerre a várostól megérkezünk utunk első állomására, *Kemecserre*. A falu lakossága 5000 főre tehető. A település a magasabban fekvő pontokra épült, így is védekezve a belvizeket levezető Lónyai-csatorna áradásaitól. A református és római katolikus templom is műemlék jellegű. A római katolikus templom főoltára, mely István királyt ábrázolja, Egerben készült 1830-ban. A községben a közelmúltban nyitották meg a helytörténeti gyűjteményt, amely a helyre jellemző tárgyakat őriz. Említésre méltó nevezetesség még Répássy Mihály 1848-as honvédtábornok szülőháza, Krasznay Péter, valamint Bodó Gáspár 1848-as honvédtisztek sírjai.

Tovább haladva északkelet felé kb. 5 kilométerre Kemecsetől érkezünk el a következő állomásunkra, *Nagyhalászbá*. A települést 1993-ban avatták várossá, lakossága mintegy 6000 fő. Történeti emlékei közül említésre méltó a református templom és a Csuha-Kállay kúria. A templom a város közepén áll, mint a legtöbb településen. A szöszék és fakarzatok a XIX. század elején készültek. A Csuha-Kállay kúria a XVIII. század végén épült. Az első birtokos, Csuha Antal szintén az 1848-as forradalom és szabadságharc tábornoja volt.

A városból kiérve egy pár kilométer megtétele után következik *Ibrány*. A 7000 lakosú fiatal város szintén 1993-ban kapta meg a városi címet. Az 1990-es években hatalmas fejlődésnek indult, és ez a lendület a mai napig megmaradt. A településen két kiállítóhely is látogatható. 1985-ben nyílt meg az Ibrányi Galéria, melyben kortárs képzőművészek művei láthatók. A Helytörténeti Gyűjtemény gazdag történeti és néprajzi anyagot őriz a település múltjából. Több köztéri alkotás található itt: 1848-as emlékoszlop, Hősi Emlékmű, Kossuth Lajos mellszobra. A városba beérve a Földosztó szoborcsoport található, amelyet az 1919-es földosztás emlékére állítottak 1983-ban. Kellemes szórakozást nyújt a településtől kb. 5 kilométerre fekvő Tiszai szabad strand, ami kempingezésre is kiváló.

Az 1300 lelkes *Paszab* Nyíregyházától 29 kilométerre fekszik. Legrégibb emléke a falu közepén álló református templom, melyet a Bessenyei család építtetett 1875-ben. Egyhajós, íves szentélyel homlokzat előtti harangtoronnyal. A templombelső éke az 1905-ben épült orgona. Paszab elsősorban népművészetéről híres. A szöveget 1939-ben kezdték el a Református Leányegylet tagjai. Hírnevét az 1940-es budapesti és az 1957-es világkiállításnak köszönheti. Ezek a szép termékek az emberek hagyomány iránti szeretetének köszönhetően ma is megtalálhatók a kicsiny faluban. Jelentős még a Helytörténeti Gyűjtemény, melyet Turi Sándor tanító gyűjtött össze. Megtekinthető a Polgármesteri Hivatallal szemben lévő régi református iskola egyik termében.

A falun keresztül haladva érkezünk *Tiszabercelre*, amely mára már szinte teljesen összeépült Paszabbal. E Tisza menti település 2100 lakost számlál. Itt született 1747-ben a magyar felvilágosodás úttörője, Bessenyei György. Szülőháza a XVII. században épült boltíves tornácai, melyben a Bessenyei emlékkiállítás láthatunk. Belépve egy szabadkéményes konyhába

⁷ Az 1990-es évek elején talált bodrogolaszi aranykincsből csupán 74 darabot tudtak megmenteni. Az aranykincs zömmel XV–XVI. századi aranyakat tartalmazott. A lelet kezdő verete Albert (1437–1439) aranyforintja, a záró évszáma 1555. Lásd: *Fehér József*: A bodrogolaszi aranypénzlelet. A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve. Miskolc, 1996. 117–139. old.